

ELŐSZÓ A MÁSODIK, ÁTDOLGOZOTT KIADÁSHOZ

A *Magyar értelmező kéziszótár* (rövidítve: ÉKsz.) 1972-ben megjelent első kiadását az elmúlt három évtizedben kilenc változatlan kiadás követte. Ez a tény híven tükrözi egyrészt ennek a szótártípusnak a fontosságát, másrészt azt, hogy az ÉKsz. kelendőségével meg is felelt ennek a szerepnek. Megfelelt, mert sikeresen törekedett arra, hogy a maga viszonylagos kerekdedségében felölelje mai szókincsünk törzsállományát, benne klasszikusaink ma is olvasott műveinek és az élő irodalomnak a szókészletét, a szaknyelveknek a köznyelvbe is bekerült szavait és kifejezéseit, sőt a mindennapi nyelv újabb, gyorsan elterjedt elemeit is.

Mindenki tudja, mert mindenki tapasztalja, hogy a változó időben a nyelvi részrendszerek közül a szókészlet változik a leggyorsabban és a legnagyobb mértékben. A szókészletnek ez a változása a megváltozott valósághoz, az átalakult vagy átalakulóban levő körülményekhez való igazodást jelent. Ezért az 1972-től kezdődő időszakban minden esztendővel feszítőbb gond lett az ÉKsz.-nak a hozzáigazítása a változásokhoz, a megváltozott állapothoz. A feladatot halaszthatatlanná a rendszerváltás tette. 1992-ben először az az elképzelés fogalmazódott meg, hogy el kellene készíteni *A magyar nyelv értelmező szótára (ÉrtSz.) mint a közelmúlt történeti szótára* című tanulmányt vagy tanulmányorozatot. A Nyelvtudományi Intézet Lexikográfiai Osztálya akkori vezetőjének, Kiss Lajosnak célratörőbb javaslatára azonban az ÉKsz. megújításának, átdolgozásának a munkálatai kezdődtek meg.

A Kéziszótár megújított kiadásának (rövidítve: ÉKsz.²) elkészítéséhez az adattár számbavételével és kibővítésével kezdtünk hozzá. Két meglevő forráscsoportra támaszkodhattunk. Egyrészt Juhász József, Pusztai Ferenc, Szóke István szógyűjteményeire, illetőleg Dorogman Györgynek két (az ÉKsz.-ban meglelt elírásokat, hiányokat is lajstromozó) kéziratára; másrészt az 1990-es években folyamatosan megjelent új szótárakra. Közülük elsősorban a következők anyagából merítettünk: *Akadémiai kislexikon*. Akadémiai Kiadó. Budapest. Első kötet (A–K) 1989., Második kötet (L–Z) 1990.; *Magyar Larousse*. Enciklopédikus szótár. I. Paris, 1979., Budapest, 1991., II. Paris, 1979., Budapest 1992., III. Paris, 1979., Budapest, 1994. Főszerkesztő Bakos Ferenc, Ruzsiczky Éva és Szávai János.; *Képes diákszótár*. Szerkesztette Grétsy László és Kemény Gábor. Budapest, 1992.; *A rendszerváltás szótára*. Írta Fricz Tamás, Karsai Gábor, Pap Emília. Szerkesztette Vértes Csaba. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1992.; Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*. Budapest, 1994.; Elekfi László: *Magyar ragozási szótár*. Budapest, 1994. [Ebből a szótárból elsősorban a két Függelék (591–9) állásfoglalásait mérlegeltük.]; *Nyelvművelő kéziszótár*. Szerkesztette Grétsy László és Kemény Gábor. Budapest, 1996.; Kövecses Zoltán: *Magyar szlengszótár*. Budapest, 1998.; *Magyar helyesírási szótár*. Szerkesztette Deme László, Fábrián Pál, Tóth Etelka. Budapest, 1999. Már a kezdetek kezdetén kiderült, hogy az elmúlt század utolsó évtizedében megjelent szótárak, lexikonok és a meglevő személyes adatgyűjtemények mellett nagyobb arányú friss gyűjtésre is szükség van. Ezt a gyűjtőmunkát a kézirat szerkesztésének lezárásáig, az átdolgozási és szerkesztési teendőkkel párhuzamosan, megszakítás nélkül végeztük, s erre ösztönöztünk is. (Vö. Kiss Gábor–Pusztai Ferenc: *Új szavak, új jelentések 1997-ből*. Tinta Könyvkiadó. Budapest, 1999. 5–6.)

Az ÉKsz.² nem új szótár, hanem az ÉKsz. átdolgozott, bővített változata. Az átdolgozás szempontjait, a részfeladatokat 1995-ben az alábbiak szerint határoztuk meg:

1. Új címszóként felveszünk olyan szavakat, amelyeket a társadalmi, politikai, művelődési, tudományos, életmódbeli stb. változások formáltak ki, mintegy magukkal hoztak (**aerobik, áfa, akciófilm, állampárt, antibébi, anyázik, átütemez, autóparkoló** stb.); ill. olyanokat, amelyek a korábbi nyelvállapotban is ismertek, sőt jórészt elterjedtek voltak, de az ÉKsz.-ból hiányoznak (**alulfizet, aransujtásos, árválgodik, átiratkozik, átlátogat** stb.).

2. Új jelentésként vesszük fel azokat, amelyek fontossá, elterjedtté váltak vagy korábban is ilyenek voltak, csak az ÉKsz.-ban szótározatlanok maradtak (**állóvíz** 'pangás, tespedtség', **átkos** 'a pártállam politikai rendszere, korszaka', **atléta** 'atlétatrikó', **átvág** 'rászed, átejt vkit', **átvilágítás** 'vki(k) politikai feddhetetlenségének vizsgálata, ellenőrzése; (gazdasági) szervezetek, intézmények (hatékony) működésének elemzése, értékelése' stb.).

3. Módosítjuk, esetenként kicseréljük az értelmezést, ha hiányos, pontatlan vagy félreérthető (vö. az **absztrakt**, az **ájtatos**, az **áldozócsüörtök**, az **antianyag**, az **arutözsde** stb. szócikkét).

4. Módosítjuk, esetenként kicseréljük az eleve vagy ma már nem kellően odaiálló példákat (vö. az **adományoz**, az **áprilisi**, az **áttér** stb. szócikkét).

5. A rétegnyelvi, szóhangulati és stílusminősítéseket módosítjuk, ha a nyelvi változások, elmozdulások ezt indokolják (például az **aggszűz** nem *gyak. gúny*, hanem *gúny*; az **állambiztonsági** nem maradhat minősítés nélkül, hanem *Pol*; az **áthurcolkodik** nem *kissé nép*, hanem *biz*; az **apafej** nem *argó*, hanem *vulg* stb.).

6. A minősítések közé új kategóriaként felvesszük az *Inf* [= informatika], a *Szociol* [= szociológia] és a *trágár* minősítést. (A *trágár-ra*, ill. a *durva*, *vulg* minősítésekre vö. a Tájékoztatót és a Rövidítéseket is!)

7. Címszavakat, jelentéseket csak ritkán törölünk (de l. **ablakbiztosítás**, **affektáció**, **aláblokkol**, **anyagcsata** stb.).

8. Az ÉKsz.-ban a helytelennek, kerülendőnek, ill. fölöslegesnek ítélt címszókat, szókapcsolatokat és jelentéseket megjelölő *-ot töröljük, mert ez a jel sokféle árnyalatra figyelmeztet – egyformán. Helyette az ÉKsz.-ban is használt változatos, megkülönböztető formulákkal, tartalmas szavakkal élünk (például: helyesen v. helyesebben, terpeszkedő kifejezésekben, pongyola használatban stb.). Természetesen több minősítés (mint az *argó*, *durva* stb. vagy a *biz*) egyúttal nyelvhasználati állásfoglalást, tájékoztatást is kifejez.

9. A helyesírásban (nagyon kevés kivétellel) a *Magyar helyesírási szótár*hoz igazodunk. Ezért például az **ágasbúza** címszóként megszűnik, mert különírandó (és szókapcsolatként a **búza** szócikkébe épül be), **aligátor** írandó az eddigi **alligátor** helyett (ezért más betűrendi helyre kerül), kötőjeles lesz az **autóbusz-kalauz**, **autóbusz-megálló**, **autóverseny-pálya** és ékezetes az **avantgárd** stb.

10. Egyértelműen szövegszótár típusú lesz az ÉKsz.², ezért rajzok nem lesznek a megújított kiadásban.

Az ÉKsz.² munkálatainak a kezdetével egy időben több oldalról is megfogalmazódott az az igény, hogy a jövőben a magyar értelmező szótáraknak léptéket kell váltaniuk: (A magyar nyelvjárások atlaszához hasonlóan) a Kárpát-medence egészére kiterjedően, a szomszédos országokban kisebbségben élő magyarság nyelvhasználatát is rögzíteniük kell. A mostani átdolgozás csak úttörésre vállalkozhatott, kolozsvári, pozsonyi és ungvári nyelvészek közreműködésével csupán mintaanyagot illeszthettünk be az erdélyi, a szlovákiai és a kárpátaljai magyar nyelvhasználat regionális elterjedtségű szókészlet elemeiből. A feladatnak nem a megoldására adunk tehát mintát, hanem szándékunk és reményeink szerint a folytatásra ösztönzést.

A magyar szótárirodalom újdonságaként az ÉKsz.²-ban minden címszó mellett piktogram utal a gyakoriságra. A gyakorisági adatok ilyen mértékű bemutatását az a 150 millió szavas Magyar Nemzeti Szövegtár tette lehetővé, amely 1997 és 2002 között készült Várad Tamás vezetésével a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének Korpusznyelvészeti Osztályán.

Az átdolgozásban sokszor volt segítségünkre *A magyar nyelv értelmező szótára* (ÉrtSz.). Ismételten igazolódott, hogy a Bárczi Géza és Országh László vezetésével elkészített ÉrtSz. nemcsak korábban volt, hanem napjainkban is alapműve a magyar lexikográfiának, mintája és mércéje az új és a meg-megújuló szótáraknak. Aligha vitatható, hogy leginkább az értelmező szótár s főként ennek kézisztár változata igényel folyamatos megújítást. A mostani megújításnál mindenképpen gyorsabb tempójút. Szerkesztőségünk a Nyelvtudományi Intézettel teljes egyetértésben az ÉKsz.² munkaprogramját ezért úgy határozta és tervezte meg, hogy ez a követelmény ne maradjon távoli cél. Már 1994 végén pályázatot nyújtottunk be az Országos Tudományos Kutatási Alaphoz (OTKA) „Az Értelmező kézisztár rendszeres (folyamatos) felújításának előkészítése” címmel. Az OTKA a (T 14 800 számú) pályázatot elfogadta és négy éven át (1995–1998) támogatta munkánkat. Az ÉKsz.² kéziratának elkészítésével párhuzamosan elkészült (a szükséges program kidolgozása után) a szótár számítógépes adatbázisként rögzített változata is Papp Zoltánnak, Pajzs Júliának és a Szépe Judit vezette csoportnak köszönhetően. Ez a változat nemcsak a lemezen való megjelentetést teszi lehetővé, azaz a szótárt ekként is hozzáférhetővé, hanem az adatbázis folyamatos bővítését, gondozását s így a további kiadások gyorsabb, jórészt folyamatos átdolgozását is.

A kézirat első változatát Juhász József (H–M, O–Ö), Pusztai Ferenc (A–GY, N–NY), valamint Tóth Lajos és Villó Ildikó (P–ZS) készítette el. Az előszerkesztésben Bíró Ágnes, Fercsik Erzsébet, Hegedűs Attila, T. Somogyi Magda vett részt, a szerkesztést Gerstner Károly, Juhász József, Kemény Gábor, Pusztai Ferenc és Szőke István végezte. Az erdélyi magyar adatokat Péntek Jánosnak és Szilágyi N. Sándornak, a kárpátaljaiakat Cserniczkó Istvánnak, a szlovákiaiakat Lanstyák Istvánnak köszönhetjük. A régi etimológiák ellenőrzése, módosítása és az újak megírása Gerstner Károly munkája. A lektorálás

áldozatos munkáját Kemény Gábor vállalta és végezte el. A munkálatok mielőbbi befejezése érdekében a szótár munkatársai időről-időre többféle feladatot láttak el. Így például Juhász József több betű szerkesztett változatának ellenőrzését, Gerstner Károly és Kemény Gábor pedig a kézirat egy részének átdolgozását is elvégezte. Köszönettel tartozunk az Akadémiai Kiadó több vezetőjének és munkatársának. Közülük különösen Csábi Szilviának és Pomázi Gyöngyinek türelmes és ösztönző támogatásukért, Dorogman Györgynek kezdetektől tapasztalt önzetlen és hatékony segítségéért. A munkálatokat főszerkesztőként Pusztai Ferenc irányította.

Budapesten, 2003. március 10-én